

JERZY SMYKAŁA

Kierunki nowelizacji instrukcji urządzania lasu

Направления усовершенствования лесоустроительной инструкции

Directions of the amendments to the instructions of forest survey

W 1977 r. zakończony zostanie pierwszy w okresie powojennym cykl rewizyjnego urządzania lasu wykonywany na podstawie zatwierdzonej w 1969 r. instrukcji urządzania lasu. Aktualny staje się więc problem kierunku i zakresu jej nowelizacji.

Konieczność nowelizacji wynika głównie z praktycznych doświadczeń służby urządzania lasu oraz z krytycznej oceny przez administrację lasów państwowych praktycznej przydatności planów urządzenia gospodarstwa leśnego (ugl) w prowadzeniu racjonalnej gospodarki leśnej.

W związku z tym, a zwłaszcza w świetle doświadczeń służby urządzania lasu, należałoby nowelizacji poddać przede wszystkim następujące zagadnienia:

1. Obiekt urządzania lasu,
2. Kryteria wyodrębniania wyłączeń taksacyjnych,
3. Podział gospodarczy,
4. Kryteria ustalania i różnicowania wieków rębności.

Nowelizacja instrukcji urządzania lasu w zakresie powyższej problematyki powinna zmierzać do utrwalenia i rozszerzenia jej roli jako stimulatora wzrostu produktywności lasów przy kompleksowym traktowaniu gospodarczych i pozagospodarczych (socjalnych) funkcji lasów.

1. OBIEKT URZĄDZANIA LASU

Praktyczna przydatność planu ugl zależy w dużym stopniu od stabilności obiektu urządzania lasu w okresie obowiązywania planu. Do czasu zapoczątkowanej w 1972 r. reorganizacji nadleśnictw obiektem urządzania było nadleśnictwo w dawnej strukturze organizacyjnej (5—10 tys. ha).

Biorąc jednak pod uwagę:

— dokonane zmiany organizacyjne w Lasach Państwowych, w wyniku których powstały jednostki gospodarcze (nadleśnictwa) obejmujące powierzchnię leśną 15—35 tys. ha,

— permanentne w zasadzie wysiłki zmierzające do doskonalenia struktury organizacyjnej Lasów Państwowych,

— nie kwestionowaną potrzebę opracowania operatu urządzeniowego dla nadleśnictwa w nowym (aktualnym w chwili dokonywania kolejnych rewizji urządzania lasu) kształcie organizacyjnym, rozważyć należałoby zagadnienie obiektu urządzania lasu.

Zmiany organizacyjne w Lasach Państwowych, których częstotliwość może być dyskusyjna, przeprowadzane są często w okresach obowiązywania planów ugl, tzn. w okresach nie zharmonizowanych z terminami ich expiracji.

W wyniku tych zmian likwidacji lub podziałowi ulegają niektóre dotychczasowe nadleśnictwa, co w konsekwencji powoduje dezaktualizację planów urządzeniowych. Fakt ten w znacznym stopniu ogranicza lub wręcz przekreśla możliwość właściwego wykorzystania bogatego materiału źródłowego zawartego w operatach urządzeniowych.

Celem uniezależnienia praktycznej przydatności planów ugl od kolejnych zmian organizacyjnych w Lasach Państwowych oraz zagwarantowania możliwości wszechstronnego wykorzystywania źródłowych materiałów urządzeniowych, a przede wszystkim:

— porównywalności wyników kolejnych, okresowych rewizji planów ugl w skali nadleśnictwa, ozlp lub kraju,

— możliwości śledzenia dynamiki zapasów,

— dokonywania aktualizacji stanu zasobów drzewnych na określoną datę oraz opracowania prognoz rozwoju zasobów drzewnych i wynikających stąd możliwości użytkowania,

— przeprowadzenia oceny efektywności gospodarowania w kolejnych (10-letnich) okresach gospodarczych, zachodzi potrzeba wyodrębnienia — w ramach nadleśnictwa — stałych, niepodzielnych w okresie obowiązywania planów ugl, obiektów urządzania lasu.

Obiekt urządzania lasu, w rozumieniu stabilnej jednostki ewidencyjno-gospodarczej w okresie obowiązywania planu ugl tworzyć powinien obszar leśny o powierzchni 4—8 tys. ha, odpowiadający w przybliżeniu dotychczasowemu nadleśnictwu, lub korzystnie względem siebie położone kompleksy leśne tworzące jednostkę ewidencyjno-gospodarczą umownie zwaną „obrębem”. Podziały administracyjne na leśnictwa powinny być zamknięte w ramach obiektów urządzania lasu (obrębów). Zasięg terytorialny „obrębu” należałoby — w miarę możliwości — zharmonizować z podziałem administracyjnym kraju (województwo, gmina).

Operat urządzeniowy powinien być opracowany dla całego nadleśnictwa według „obrębów”, z tym że treść poszczególnych jego części składowych musi być zróżnicowana i dostosowana do potrzeb i wymogów odnośnych funkcjonalnych ogniw administracji Lasów Państwowych (nadleśnictwo, obręb, leśnictwo).

Okręgowy Zarząd Lasów Państwowych, jako jednostka zarządzająco-bilansująca, powinna otrzymywać opracowania zbiorcze w okresach 5-letnich (w połowie i na końcu cyklu rewizyjnego) wraz z średniookresową prognozą rozwoju zasobów drzewnych i wynikających stąd możliwości użytkowania.

Operat urządzeniowy dla nadleśnictwa w aktualnej strukturze organizacyjnej powinien spełniać wymogi planu zagospodarowania przestrzen-

nego w zakresie gospodarki leśnej. Oznacza to, że musi być opracowany kompleksowo w nawiązaniu do wytycznych i kierunków regionalnego planu zagospodarowania przestrzennego ze szczególnym uwzględnieniem przystosowania odnośnych fragmentów lasu lub kompleksów leśnych do potrzeb rekreacyjno-turystycznych. Za przyjęciem tej tezy przemawia fakt, że aktualne nadleśnictwo:

- zajmuje stosunkowo dużą powierzchnię (15—35 tys. ha), często przestrzennie rozczłonkowaną na znacznym obszarze,

- nadzoruje znaczne powierzchnie lasów nie stanowiących własności państwa oraz lasów państwowych innych resortów.

Ponadto lasy stanowią zasadniczy — a w niektórych regionach dominujący — komponent krajobrazu.

Kompleksowość operatu urządzeniowego powinna znaleźć wyraz w potraktowaniu jako integralnych części operatu planów:

- docelowej sieci dróg leśnych uwzględniających potrzeby gospodarcze nadleśnictwa w nawiązaniu do istniejącej docelowej sieci komunikacyjnej regionu,

- budownictwa osadniczego i zaplecza technicznego,

- melioracji wodnych i zabudowy potoków górskich itp.

2. KRYTERIA WYODRĘBNIANIA WYŁĄCZEŃ TAKSACYJNYCH

Obecne rozdrobnienie wyłączeń taksacyjnych o przeciętnej wielkości 2—5 ha, stanowiące głównie konsekwencję dotychczas obowiązujących kryteriów ich tworzenia oraz wytycznych Zasad Hodowlanych, nie stwarza racjonalnych podstaw intensyfikacji produkcji leśnej i nie sprzyja uproszczeniu ewidencji planowania i wykonania czynności gospodarczych. Wielkość wyłączenia taksacyjnego stanowi zatem kluczowe zagadnienie w pracach urządzania lasu, warunkujące między innymi:

- intensyfikację produkcji leśnej, tj. zmechanizowanie prac leśnych i wprowadzenie nowoczesnych procesów technologicznych, czyniących zadość wymogom intensyfikacji produkcji leśnej i niezbędnych z tytułu pogłębiającego się deficytu siły roboczej w leśnictwie,

- efektywność i opłacalność zastosowania ETC do przetwarzania danych z inwentaryzacji urządzeniowej oraz aktualizacji stanu zasobów drzewnych na określoną datę,

- czytelność i przejrzystość 10-letnich planów gospodarczych,

- uproszczenie i doskonalenie ewidencji planowanych i wykonywanych czynności gospodarczych.

Zachodzi więc obiektywna potrzeba znowelizowania kryteriów wyodrębniania wyłączeń taksacyjnych z nadrzędnym traktowaniem aspektu gospodarczego z jednoczesnym jednak zagwarantowaniem niezbędnego stopnia dokładności inwentaryzacji urządzeniowej. Kompromisem między motywacją gospodarczą, przemawiającą za wyodrębnianiem stosunkowo dużych wyłączeń (co najmniej 5—10 ha), a wymogami dokładności inwentaryzacji byłoby wyodrębnienie w ramach poddziału, tj. w drzewostanach wymagających identycznego lub zbliżonego potraktowania gospodarczego (np. czyszczenia późne, trzebież wczesna, trzebież późna), a zróżnicowanych pod względem cech taksacyjnych, tzw. jednostek inwentaryzacyjnych, czyniących zadość wymogom założonej dokładności inwentaryzacji zasobów drzewnych.

Podziały stanowiłyby najmniejsze, podstawowe jednostki planowania i ewidencjonowania wykonywanych czynności gospodarczych w planach ugi i wnioskach gospodarczych. Jednostki inwentaryzacyjne natomiast znalazłyby odzwierciedlenie jedynie w opisach taksacyjnych i powierzchniowo-masowej tabeli klas wieku, charakteryzującej stan lasu.

3. PODZIAŁ GOSPODARCZY

Wynikiem stosowania aktualnie obowiązujących kryteriów wyodrębniania gospodarstw, uwzględniających grupy lasu i kategorii ochronności, jest stosunkowo duża ilość gospodarstw. Fakt ten nie ułatwia gospodarowania w lesie i czyni 10-letnie plany gospodarcze w zakresie użytkowania rębego oraz odnowienia i pielęgnowania lasu nieprzejrzyste i mało czytelne.

Zasadniczym i w zasadzie wyłącznym kryterium podziału gospodarczego powinien być, dostosowany do warunków siedliskowych, sposób zagospodarowania, niezależnie od podziału na grupy lasu i kategorie ochronności.

W myśl takiego założenia należałoby w planie ugi wyodrębnić następujące gospodarstwa:

- zrębowe,
- rębni częściowych i gniazdowych,
- przerębowe,
- o ograniczonym użytkowaniu (z tytułu specyficznych funkcji ochronnych, np. lasy rezerwatowe, otuliny ośrodków wypoczynkowych, strefy silnych uszkodzeń przemysłowych, ostoje głuszcza itp., lub z tytułu innych postanowień, np. wyłączone drzewostany nasienne).

Stosowanie różnych wariantów rębni zupełnej, różnych wieków rębności oraz zróżnicowanych nawrotów cięć lub okresów odnowienia w odniesieniu do rębni częściowych i gniazdowych — niezbędne i celowe z tytułu podziału lasów na grupy I i II oraz z uwagi na konieczność wzmacniania i utrwalania wielofunkcyjności, a zwłaszcza pozagospodarczych funkcji lasu — nie powinno stanowić podstawy do wyodrębniania gospodarstw w sensie podziału gospodarczego.

Bardzo istotnym argumentem przemawiającym również za przyjęciem koncepcji czterech gospodarstw jest możliwość i celowość zobiektywizowania dotychczas stosowanych i często nie bez racji krytykowanych zasad regulacji rozmiaru użytkowania w ramach poszczególnych gospodarstw.

Zasady regulacji rozmiaru użytkowania rębego muszą być zharmonizowane z podziałem gospodarczym i zróżnicowane w zależności od kryteriów podziału gospodarczego, tzn. muszą nawiązywać do zasad zagospodarowania.

4. KRYTERIA USTALANIA I RÓŻNICOWANIA WIEKÓW RĘBNOŚCI

Dotychczas obowiązujące kryteria ustalania i różnicowania wieków rębności są kontrowersyjne i często poddawane krytyce. Jest to zupełnie zrozumiałe, gdyż wiek rębności stanowi zasadnicze ogniwo w procesie

regulacji wysokości rozmiaru użytkowania i wpływa bezpośrednio na wielkość etatu użytków rębnych.

Wprowadzona instrukcją z 1969 r. zasada różnicowania wieków rębności w nadleśnictwach wg przeciętnej jakości technicznej drzewostanów — w założeniach niewątpliwie słuszna — nie zdała praktycznego egzaminu. Zakwestionowana została zasadność „wykazu nadleśnictw wg przeciętnej jakości technicznej drzewostanów w ramach dzielnic przyrodniczo-leśnych”, który stanowić miał podstawę różnicowania wieków rębności.

Stosowanie wymienionego wykazu jako podstawy różnicowania wieków rębności zawieszono do czasu jego zaktualizowania (korekta do instrukcji).

Pamiętać jednak należy, że wiek rębności drzewostanu (wiek dojrzałości do wyrębu) określa nie tylko przeciętny wiek w odnośnym obiekcie leśnym, w którym drzewostany osiągną założony cel produkcji (pożądane cechy służące zaspokojeniu potrzeb gospodarczych), lecz stanowi przede wszystkim bardzo istotny instrument polityki gospodarczej. Kryteria różnicowania wieków rębności powinny zatem w sposób kompleksowy uwzględniać następujące czynniki:

- aktualne i wzrastające wciąż zapotrzebowanie gospodarki narodowej na drewno i wyroby drzewne,
- zróżnicowane w zależności od warunków siedliskowych i regionu zdolności produkcyjne lasów,
- pozaprodukcyjne funkcje lasów, zwłaszcza w zakresie turystyki i wypoczynku.

Zróżnicowanym — w zależności od przyrodniczo-ekonomicznych warunków produkcji leśnej — celom produkcji powinny odpowiadać odpowiednio zróżnicowane wieki rębności. Przyjmowane dotychczas schematycznie i często oparte na przesłankach subiektywnych oraz stosunkowo mało zróżnicowane jakością techniczną wieki rębności jako przeciętne dla danego gatunku panującego w nadleśnictwie częściowo tylko uwzględniają ww. podstawowe czynniki uzasadniające i nakazujące zróżnicowanie ich wysokości, a zwłaszcza w aspekcie zróżnicowanych potencjalnych możliwości produkcyjnych siedlisk i regionów.

Nowelizacja zasad ustalania wieków rębności powinna zatem zmierzać do istotnego ich zróżnicowania w zależności od celu produkcji, tj. pożądanego i optymalnego w określonych warunkach przyrodniczo-ekonomicznych udziału odnośnych sortymentów drzewnych. Cel produkcyjny natomiast powinien być zharmonizowany z potencjalnymi możliwościami produkcyjnymi siedlisk i regionów.

Rejonizacja przyrodniczo-ekonomiczna, oparta głównie na zróżnicowanych zdolnościach produkcyjnych siedlisk i regionów z uwzględnieniem czynnika ekonomicznego, powinna stanowić podstawę różnicowania wieków rębności.

Wyższe wieki rębności dla określonych gatunków drzew (drzewostanów) należałoby preferować w regionach charakteryzujących się produkcją surowca drzewnego dobrej i bardzo dobrej jakości technicznej, np.:

- dla sosny w północnej, północno-wschodniej i wschodniej części kraju (Puszcza Taborska, Knyszyńska, Augustowska itd.);

— dla jodły w regionie Gór Świętokrzyskich, w południowej i południowo-wschodniej części kraju itd.;

— dla dębu w Puszczy Białowieskiej, na Płycie Krotoszyńskiej itd.

W regionach bardzo dobrej jakościowo produkcji leśnej, charakteryzujących się dużą lesistością, lasy stanowią ponadto podstawowy komponent krajobrazu i wpływają na jego atrakcyjność i przydatność do celów wypoczynku i turystyki. Stanowi to dodatkowy argument na rzecz wyższych wieków rębności, ponieważ starodrzewy zaspokajają w sposób optymalny potrzeby turystyczno-wypoczynkowe.

Niższe wieki rębności powinny być przyjmowane w regionach odznaczających się produkcją surowca drzewnego średniej i słabej jakości technicznej, uwarunkowanej przyrodniczymi warunkami produkcji leśnej, np. w obszarach środkowej Polski — województwa łódzkie, warszawskie, skierniewickie, poznańskie itd., oraz w regionach znajdujących się pod wpływem szkodliwego oddziaływania przemysłu, np. lasy w zasięgu oddziaływania śląsko-krakowskiej aglomeracji przemysłowej.

W myśl powyższych przesłanek wyodrębnić należałoby:

1. Regiony intensywnej i bardzo dobrej jakości produkcji leśnej (zwar-te masywy leśne o charakterze puszczańskim) — o wysokich wiekach rębności.

2. Regiony średniej jakości produkcji leśnej — o średnich wiekach rębności.

3. Regiony o ograniczonej możliwości produkcji leśnej (lasy położone w zasięgu szkodliwego oddziaływania przemysłu) — o niskich wiekach rębności.

Terytorialne zasięgi wyodrębnionych regionów przyrodniczo-ekonomicznych powinny być ustalone przez Instytut Badawczy Leśnictwa we współpracy z Naczelnym Zarządem Lasów Państwowych i Biurem Urządzenia Lasu i Geodezji Leśnej. Rejonizacja ta powinna w stopniu maksymalnym nawiązywać do rejonizacji przyrodniczej (podziału na dzelnice przyrodniczo-leśne), a zasięgi terytorialne określonych regionów należałoby zamykać w ramach stałych obiektów urządzania lasu, tj. „obrębów”, a nie nadleśnictw, które z uwagi na ciągły w zasadzie proces doskonalenia struktury organizacyjnej Lasów Państwowych nie są jednostkami stabilnymi.

Mniej lub bardziej doskonała rejonizacja przyrodniczo-ekonomiczna, determinująca przeciętną i zharmonizowaną z celem produkcji wysokość wieków rębności drzewostanów w odnośnych „obrębach” jest — w świetle praktycznych doświadczeń służby urządzania lasu — nieodzowna jako narzędzie skutecznego przeciwdziałania dość powszechnej tendencji do podwyższania (co nie oznacza różnicowania) wieków rębności bez racjonalnego uzasadnienia. Nie może ona jednak wykluczyć możliwości i celowości różnicowania — w miarę potrzeby — wieków rębności w ramach „obrębu” lub nadleśnictwa, jeśli potrzeba taka podyktowana jest stanem sanitarnym drzewostanów, pochodzeniem itd.

Drzewostany na gruntach porolnych, porażone przez hubę korzeni lub drzewostany źle produkujące itp. muszą być użytkowane (przebudowywane) niezależnie od przyjętego, przeciętnego wieku rębności.

Przeciętne wieki rębności dla poszczególnych gatunków drzew, różnicowane w nawiązaniu do przyjętej rejonizacji przyrodniczo-ekonomicz-

nej, stanowią pomocniczy element określania orientacyjnego etatu cięć użytków rębnych przy pomocy formuł matematycznych. Nie mogą natomiast i nie powinny stanowić kryterium dojrzałości technicznej (dojrzałości do wyrębu) konkretnego drzewostanu.

Zachodzi więc również potrzeba zobiektywizowania kryteriów stopnia pilności cięć (wyrębu) konkretnych drzewostanów.

Podstawowymi kryteriami różnicującymi stopień pilności użytkowania rębnego drzewostanów powinny być:

- jakość techniczna,
- potencjał produkcyjny (wysokość zapasu i zadrzewienia),
- określone, uzależnione od warunków siedliskowych, parametry pierśnicy lub wysokości.

Kolejność przydziału drzewostanów rębnych do użytkowania powinna być określana za pomocą ETO na podstawie wymienionych kryteriów.

Nieuzasadniona racjonalnymi przesłankami wydaje się aktualna tendencja generalnego podwyższania wieków rębności w lasach grupy I (ochronnych). Podwyższanie wieków rębności jest niezbędne i uzasadnione jedynie w odniesieniu do lasów niektórych kategorii ochronności, np. w lasach masowego wypoczynku i turystyki, stanowiących najbliższe sąsiedztwo miast i osiedli, ośrodków turystycznych i terenów wypoczynkowych, w lasach glebochronnych górnej granicy lasu itp. W innych kategoriach ochronności spełnianie przez lasy pozagospodarczych funkcji musi być zagwarantowane wyłącznie odpowiednimi sposobami zagospodarowania, charakteryzującymi się między innymi:

- wydłużonymi okresami odnowienia w drzewostanach użytkowanych rębiami częściowymi,
- zwężonymi zrębami i wydłużonymi nawrotami cięć w przypadku racjonalnej potrzeby — uwarunkowanej warunkami siedliskowymi — stosowania rębni zupełnej.

Tendencja do generalnego podwyższania wieków rębności w lasach ochronnych nie może być utożsamiana — jak to często ma miejsce — z gwarancją spełniania i utrwalania przez lasy pozagospodarczych funkcji, gdyż w istocie rzeczy taki tok rozumowania stanowi tylko uproszczenie zagadnienia. Istota zagadnienia natomiast polega na wyborze odpowiednich i zróżnicowanych metod zagospodarowania czyniących zadość wymogom wielofunkcyjności lasu, ze szczególnym uwzględnieniem funkcji turystyczno-wypoczynkowej.

Artykuł niniejszy nie pretenduje — z uwagi na ograniczone jego ramy — do wyczerpującego omówienia problematyki w nim poruszonej.

LITERATURA

1. Instrukcja Urządzania Lasu. PWRiL, Warszawa 1971 r.

Praca wpłynęła do Komitetu Redakcyjnego 3 sierpnia 1976 r.

Z LITERATURY

ZESZYTY PROBLEMOWE POSTĘPÓW NAUK ROLNICZYCH. ZESZYT 178.

OCHRONA DREWNA. Warszawa, PWN 1976, 186s, zł 40. Polska Akademia Nauk Wydział Nauk Rolniczych i Leśnych.

Zeszyt zawiera materiały VIII Sympozjum Ochrony Drewna, zorganizowane przez Komitet Technologii Drewna PAN i Instytut Ochrony Lasu i Drewna AR w Warszawie — Rogów 24—25.IX.1974.

Treść zeszytu:

Przedmowa

I Zagadnienia metodyczne i normalizacyjne badań środków ochrony drewna.

H. Kirk — Niektóre aspekty biocydowych badań i oceny środków ochrony drewna.

J. Ważny — Analiza porównawcza standardowych metod badawczych stosowanych w krajach RWPG do oznaczania wartości grzybobójczej środków ochrony drewna w stosunku do *Basidiomycetes*.

W. Liese, H. Willeitner — Nowe normy DIN w zakresie ochrony drewna.

V. Paserin — Zastosowanie metody nieniszczącej w poligonowych badaniach właściwości grzybobójczych środków ochrony drewna.

I. A. Petrenko — Mikroflora występująca na impregnowanym drewnie w badaniach poligonowych.

II. Występowanie i biologia grzybów niszczących drewno.

V. Nečasny — Mechanizm wstępnych faz enzymatycznego rozkładu ultrastruktury drewna przez grzyby powodujące zgniliznę białą.

S. Pytlak — Próba analizy przyczyn zużycia drewnianych podkładów kolejowych.

W. Kurpik — Wpływ podwyższonych temperatur na grzyby *Coniophora cerebella* Pers. i *Lenzites sepiaria* Fr.

III. Problemy biologiczne i techniczne ochrony drewna w postaci zrębków.

E. Tarociński — Kryteria oceny zmian zachodzących w drewnie zrębków składowych w stosach.

K. Modrzejewski, W. Surewicz — Składowanie drewna sosnowego w postaci zrębków z punktu widzenia produkcji mas celulozowych.

Z. Ratajczyk — Chemiczne zabezpieczanie zrębków drewna składowanych w zakładach przemysłu celulozowo-papierniczego.

IV. Metody i środki ochrony drewna przed grzybami, owadami i ogniem.

J. Dominik, S. Kinelski — Badania nad chemiczną dezynsekcją surowca opanowanego przez rytla (*Hylecoetus dermestoides* L., *Col. Lymexylonidae*).

O. Lewandowski, E. Tarociński — Badania nad udoskonaleniem preparatu do zabezpieczania tarcicy przed sinizną.

K. Lutomski — Wpływ warunków nasycania metodą kąpieli gorąco-zimnej wodnymi roztworami soli impregnacyjnych na wytrzymałość na zginanie statyczne drewna sosny.

T. Wytwer — Penetracja grzybobójczych związków chromu do drewna sosnowego.

M. Koukal — Palność a odporność przeciwogniowa drewnianych konstrukcji budowlanych.

A. Fojutowski, E. Urbanik — Palność sklejkki impregnowanej preparatem ogniochronnym Silignit RM i oklejonej płytami Unilam.

J. Ważny, M. Grzywacz — Wartość toksyczna fungicydów systemicznych w stosunku do grzybów wywołujących brunatny, biały i szary rozkład drewna. MSzU